

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 8 (Ağustos/August 2022), s. 525-537.
|| Geliş Tarihi-Received: 13.07.2022
|| Kabul Tarihi-Accepted: 17.08.2022
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1143434

Üsküdarlı Sâfî'nin Farsça Deyimleri Öğretmek İçin Kaleme Aldığı *Şîve-i Lisân-ı Fârsî* İsimli Eseri

Uskudarlı Safi's Work Titled Shive-i Lisan-ı Farsi Written to Teach Persian Idioms

Şerife YERDEMİR*

Öz

Her dilde atasözleri ve deyimler mevcuttur. İki veya daha çok kelimedenden meydana gelen bir çeşit dil ifadesi olan deyimler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır. Türkçede deyim; dil devriminden önce tabir kelimesi ile karşılanmaktaydı. Arapça sözlüklerde ise deyim; ta'bir ve mesel kelimeleriyle karşılanmıştır.

11. yüzyılda Türk lehçelerinin çeşitli dönemlerine ait çok sayıda sözlük hazırlanmıştır. Bu dönemde manzum ve mensur olarak Arapça ve Farsçadan; Türkçeye, Türkçeden de bu dillere çok sayıda sözlük kaleme alınmıştır. Osmanlı devletinin son dönemlerinde yazılan bu iki dilli sözlüklerin bir kısmı açıklamalı sözlüklerdir. Bu sözlüklerin bir kısmı da deyim ve benzeri sözleri ihtiva etmektedir. Bu dönemde Farsça muallimleri tarafından medreselerde ya da Askeri Rüştiyelerde okutulmak ve Farsça öğretiminde kullanılmak üzere kavait, müntahabat türü eserler ve deyim sözlükleri yazılmıştır.

Şair ve muallim olan, bir dönem devlet memurluğu da yapan Üsküdarlı Sâfî, çalıştığı Zeyrek ve Çiçek Pazar Rüştiyesinde öğrencilerine Farsça öğretiminde kullanmak üzere *Nevbâve-i Kavâ'id-i Fârsî*, *Ezhâr-ı Gülistân* ve *Şîve-i Lisân-ı Fârsî* adlarında üç Farsça eser kaleme almıştır.

Çalışmada Üsküdarlı Sâfî'nin Türkçenin bir rüknü olarak gördüğü Farsça deyimlerin daha kolay öğretilmesi için kaleme aldığı *Şîve-i Lisân-ı Fârsî* adlı eseri tanıtılacaktır.

Anahtar kelimeler: Anadolu sahası Farsça ve Türkçe deyim sözlükleri, Üsküdarlı Sâfî, *Şîve-i Lisân-ı Fârsî*.

Abstract

There are proverbs and idioms in every language. Idioms, which are a kind of language expression consisting of two or more words, are grammatical elements with nouns, adjectives, adverbs, simple and compound verbs that express our feelings and thoughts in a remarkable way. Idiom in Turkish; before the language revolution, it was met with the word expression. In Arabic dictionaries, the idiom was met with the words "ta'bir" and "mesel".

In the 11th century, many dictionaries belonging to various periods of Turkish dialects were prepared. In this period, Arabic and Persian in verse and prose; many dictionaries have been

written in Turkish, and from Turkish to these languages. Some of these bilingual dictionaries written in the last period of the Ottoman state are annotated dictionaries. Some of these dictionaries contain idioms and similar words. In this period, grammar, potpourri type works and idiom dictionaries were written by Persian teachers to be taught in madrasahs, foundation certificate schools or Military High Schools and to be used in Persian teaching.

Uskudarlı Safi, who was a poet and teacher and also worked as a civil servant for a while, three Persians works wrote out named *Nevbave-i Kava'id-i Farsi*, *Ezhar-ı Gulistan* and *Shive-i Lisân-ı Farsi* to use in teaching Persian to his students at Zeyrek and Cicek Pazar High School where he worked.

In the study, Uskudarlı Safi's work called *Shive-i Lisân-ı Farsi*, which he wrote for easier teaching of Persian idioms which he sees as a cornerstone of Turkish, will be introduced.

Keywords: Anatolian field Persian and Turkish idiom dictionaries, Uskudarlı Safi, Shive-i Lisân-ı Farsi.

Giriş

Deyim; bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da cümledir (Aksoy, 1994, s. 52). İki veya daha çok kelimedenden meydana gelmiş bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatmamıza yardımcı olur ve cümle içinde isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünümlerine sahiptirler (Elçin, 2004, s. 642).

E. Kemal Eyüboğlu; Türkçede deyim teriminin dil devriminden önce tabir sözcüğü ile karşılandığını söylemektedir. Ahmed Vefik Paşa, Şemseddin Sami, Muallim Naci gibi Tanzimat dilcilerinin sözlüklerinde ibare, beyan ve ıstılah gibi sözlerle tanımlanmış ve ayrıca cinas, istiâre, teşbih gibi kavramları içeren bir kelime özelliği de kazanmıştır. Arapça sözlüklerde deyim; ta'bir ve mesel kelimeleriyle karşılanmıştır (1975, s. 5).

Deyim veya atasözü bir fikri savunmada, bir olayı, bir davranışı yorumlamada ya da yermeye kullanılan bir dil aracıdır; ya tamdır ya da öznesi, yüklemi veya tümleci eksik bir önermedir. İçinde taşıdığı düşünceyi dolaylı yoldan benzetme yoluyla söyler. Teo Grunberg; tam önermeye atasözü, sav; eksik önermeye de deyim demektedir. Grunberg'e göre; deyim bir yargıyı dile getirmez; o ancak bir cümlenin bir parçasıdır (Eyüboğlu, 1973, s. 20).

Muallim Nâci (2002, s. 9), *Sânihâtü'l-Arab* adlı kitabının ön sözünde; "Her milletin en hikmetli sözleri; fikir ve tecrübelerinin özü olan darb-ı meselleridir." demiştir. Her dilde atasözleri ve deyimler mevcuttur. Deyim ve atasözlerinin derlenmesinde bütün toplumlarda halk ağzından ve yazılı belgelerden derleme suretiyle iki yol tercih edilmiştir. Bugünkü bilgilerimize göre Türk edebiyatında halk ağzından deyim ve atasözlerini ilk kez derleyen Kâşgarlı Mahmud olmuştur. Kâşgarlı Mahmud *Divânü Lügâti't-Türk* isimli eserini Orta Asya'da ikamet eden pek çok Türk boyunun arasında dolaşarak ve onların dillerinden birtakım söz varlıklarını derleyerek oluşturmuştur (Olgun, 1972, s. 155).

Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatının önemli yazarlarından Şinâsi, Türkçe atasözlerini bir araya getirdiği *Durûb-i Emsâl-i Osmâniyye* adlı eserinde atasözlerinden başka karışık halde çok sayıda mısra, beyit ve deyim de vermiştir. Bu eserde 2500 söz vardır. Şinasi eserinde Türk atasözlerinin Arapça, Farsça ve eğer varsa Fransızca karşılıklarını veya benzerlerini de vermiştir (Olgun, 1972, s. 155). Ebüzziya, Şinasi'nin *Durûb-i Emsâl-i Osmâniyye* eserine birçok söz ekleyerek söz sayısını 4004'e çıkarmış ve eserin 1302/1885 yılında üçüncü baskısını yapmıştır (Aksoy, 1994, s. 60).

Tekezâde M. Saîd tarafından 1311/1895 yılında yayımlanan *Durûb-i Emsâl-i Türkiyye veya Atalar Sözü* adlı eserin içinde 5472 atasözü ve deyim alfabetik sırayla verilmiştir (Aksoy, 1994, s. 65).

Lehçe-i Osmanî yazarı Ahmet Vefik Paşa ve 1317/1899 yılında *Kâmus-ı Türkî*'yi yayımlayan Şemsettin Sâmî; eserlerinde Türkçe sözlüklerin açıklamasında deyim ve atasözlerinden pek çok örnek vermiştir (Olgun, 1972, s. 155).

Sadettin Nüzhet ve Mehmed Ferid tarafından 1926 yılında yayımlanan *Konya Vilayeti Halkiyyat ve Harsiyyatı* isimli eserde 2057 atasözüne ve 279 deyim yer verilmiştir. *Büyük Türk Lugati* adıyla da bilinen Hüseyin Kâzım Kadri tarafından 1927-1945 yılları arasında dört cilt olarak yayımlanan *Türk Lügati* isimli sözlükte 6200'den fazla madde darbimeseller başlığı altında verilmiştir. Sadi G. Kırmıllı tarafından 1939'da yayımlanmış olan *Atalar Sözü* isimli eserde 2742 atasözü ve 2140 deyim ayrı bölümlerde verilmiştir. 1943 yılında Mustafa Nihat Özon tarafından yayımlanan *Türkçe Tabirler Sözlüğü*'nde 4000 civarında deyim bulunmaktadır (Aksoy, 1994, s. 68-78).

Bunların dışında 1945 yılında Hasan Çekli ve Mehmet Dohada tarafından yayımlanan *Atalar Dilinden* ve Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından 1963 yılında yayımlanan *Türk Atasözleri ve Deyimleri* bu konudaki derlemelerin en çok bilinenleridir (Olgun, 1972, s. 156).

Bilgilerimize göre Türk sözlük bilimi 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud'un *Divânü Lügâti't-Türk* isimli eseri ile başlamış ve Türk lehçelerinin çeşitli dönemlerine ait çok sayıda sözlük hazırlanmıştır. Manzum ve mensur tarzda Arapça ve Farsçadan Türkçeye, Türkçeden de bu dillere çok sayıda sözlük kaleme alınmıştır. Bu tür sözlükler daha çok Arapça ve Farsça kaleme alınan sözlüklerin Türkçeye tercüme şeklineydi. Osmanlı devletinin son dönemlerinde yazılan iki dilli sözlüklerin bir kısmı açıklamalı bir kısmı da deyim ve benzeri sözleri ihtiva eden sözlüklerdi (Açıkgöz, 1988, s. 1; Yavuzarslan, 2004, s. 188; Öz, 2015, s. 187-189).

Anadolu sahasında Farsçayı Türklere daha kolay öğretebilmek amacıyla yazılan ilk manzum sözlüklerin zamanla yetersiz kaldığı görülmüş ve Türkçe karşılıkların verildiği Farsça-Türkçe mensur sözlüklere ihtiyaç duyulmuştur. 17. yüzyılın başlarından itibaren Farsça kelimelerin okunuşlarının verildiği, sözcüklerin yaygın kullanılan anlamlarının yanı sıra bunların Türkçe karşılıklarını veren deyim, kinaye ve mecaz türündeki kelimeleri açıklayan Farsçadan Türkçeye kapsamlı mensur sözlükler de yazılmıştır. Bu tür sözlüklerde Farsça atasözleri, hikmetli sözler, deyimler ve nadir kullanılan Farsça kelimelerin izahları yapılmış; Farsça beyitlerle örneklendirilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyıl ve sonraki dönemlerde hazırlanan mensur sözlükler, 15. ve 16. yüzyıllarda kaleme alınan sözlükleri özetleme ve derleme yoluyla yazılmıştır (Öz, 2010).

Anadolu sahasında bu türden mensur sözlüklerin ilk örneği; Riyâzî Mehmed Efendi'nin 1607 yılında yazdığı tahmin edilen *Düstûru'l-'Amel* isimli eseridir. Riyâzî bu eserde bazı deyimlerin Türkçe karşılıklarını vermiş, bazı deyimlerin ise; kullanıldıkları yerlere göre örnek vermek suretiyle açıklamalarını yapmıştır. Toplamda 1100 civarında deyim ihtiva etmektedir (Açıkgöz, 1988, s. 1-14).

Düstûru'l-'Amel'den sonra 1611 yılında Mîrek Muhammed tarafından yazılan *Nevâdirü'l-Emsâl*¹, 1681 yılında Hüsâmî tarafından yazılan *Tuhfetü'l-Emsâl*², 1682 yılında

¹ Eser üzerine 2017 yılında Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Erem Yıldız tarafından "Mîrek Muhammed Nakşebendî Taşkendi'nin *Nevâdirü'l-Emsâl* Adlı Eseri" isimli bir yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır.

² Eser üzerine 2019 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde Muzaffer Kılıç tarafından "Edirneli Derviş Hasan Hüsâmî'nin *Tuhfetü'l-Emsâl*'i" isimli bir doktora tez çalışması yapılmıştır.

Hasan Şu'ûrî tarafından kaleme alınan *Lisânü'l-'Acem (Ferheng-i Şu'ûrî)*³, 1764 yılında Hâlis İbrâhîm Efendi tarafından telif edilen *Mecma'u'l-Emsâl*⁴, 1732 yılında Mehmed Esad tarafından kaleme alınan *Lehçetü'l-Lügât*, 1777 yılında Muhammed Necîb tarafından yazılan *Lügât-i Tedkîkât-ı Fûrsiyye-i Necîb* ve 1850 yılında telif edilen ancak yazarı bilinmeyen *Cevhere* gibi genelde deyim, kinaye, mazmunların açıklamalarına yer veren, bazı madde başları için şahid beyit ya da mısraların verildiği deyim sözlüklerinin isimlerinden bahsedilebilir (Öz, 2010).

1880'li yıllarda devlet memurluğu yapan ve daha sonra Zeyrek ve Çiçek Pazar Rüştîyelerinde Farsça öğretmeni unvanıyla görev yapan Üsküdarlı Sâfi, Farsça deyim ve kinayeleri öğretmek için *Şîve-i Lisân-ı Fârsî* isimli bir eser kaleme almıştır.

Üsküdarlı Sâfi ve Eserleri

Tosyalı Reşidefendizâde Mehmet Emin Nüzhet Bey'in oğlu olan Üsküdarlı Mustafa Sâfi, 1862 yılında babasının defterdar olarak görev yaptığı Yanya'da dünyaya gelmiş, kısa bir süre sonra ailesi ile Üsküdar'a dönüp İhsaniye Mahallesinde ikamet etmeye başlamıştır. Beş yaşında babasını kaybeden Sâfi, ağabeyi Ali Cevad Bey tarafından yetiştirilmiştir. İlköğrenimini Üsküdar Fındıklı Mektebinde, Rüştîye eğitimini de Paşakapısı Rüştîyesinde tamamlamıştır. Selimiye Camii'nde ders veren Berkofcalı Abdurrahman Efendi'den dinî ilimler tahsil etmiş, Köysancaklı Abdülkadir Efendi'den Farsça, Arapça ve edebiyat dersleri almıştır. 1880'de Üsküdar Bidayet Mahkemesi kâtipliği, daha sonra da Askerî Tekâüd Sandığı Tahrîrât memurluğu yapmıştır. Bu görevden ayrıldıktan sonra Zeyrek ve Çiçek Pazar Rüştîyelerinde Farsça öğretmeni olarak çalışmıştır. Bir müddet sonra Fırka-ı Askeriyye Mühimme Kâtipliği göreviyle Trablusgarp'a gönderilmiştir. Söz konusu görevdeyken Arif Paşa ile anlaşamadığı için hastalığını bahane ederek istifa etmiş, İstanbul'a dönerek münzevi bir hayat yaşamaya başlamıştır. Damat Mahmut Celaleddin Paşa'nın bir süre nedimliği ile paşanın oğlu Prens Sabahaddin'in özel hocalığını yapmıştır. Paşanın Avrupa'ya kaçmasından sonra paşa ile olan münasebeti nedeniyle 1899 yılının şubat ayında Halep'e Mektupçu Muavinliğine gönderilmiştir. Bu görevdeyken 19 Haziran 1901 Çarşamba günü vefat etmiştir. Hükümet konağı civarındaki Cebile Kabristanı'nda medfundur (Yıldız, 2013, s. 7-8; Erkal, 2008, s. 100-102). Kaynaklarda evlenip evlenmediği ile ilgili bir bilgi yoktur. Ancak Saadet gazetesinde kızının ölümü üzerine taziye için bir rubai yayımlanmıştır. Buradan hareketle şairin evlendiği anlaşılmaktadır (Yerdemir ve Aydemir, 2021, s. 1583).

Üsküdarlı Sâfi'nin biri yazma olmak üzere toplam yedi eseri vardır. Farsça eserleri dışında *Dîvânçe-i Sâfi*, *Şî'r-i Sâfi*, *Cidâl-i Sa'dî Bâ-Müddeî* ve *İslâm-ı Hazret-i Ömer Yâhud Bir Hârîka* adlı eserleri çeviri yazı ile Âlim Yıldız tarafından neşredilmiştir. *Tercümân-ı Hakikat* ve *Saadet* gazetesindeki birtakım şiirleri de çeviri yazı ile Yaşar Aydemir ve Fatih Yerdemir tarafından makale olarak neşredilmiştir.

Sâfi, çalıştığı Zeyrek ve Çiçek Pazar Rüştîyesinde öğrencilerine Farsça öğretiminde kullanmak üzere *Nevbâve-i Kavâ'id-i Fârsî* isimli bir dilbilgisi kitabı, *Ezhâr-ı Gülistân* isimli Sâ'dî'nin *Gülistân ve Bustan* isimli eserlerinden seçmeler yaptığı bir müntahabat kitabı ve *Şîve-i Lisân-ı Fârsî* adlarında üç Farsça eser kaleme almıştır.

Şîve-i Lisân-ı Fârsî

³ Bu eser dört cilt halinde Ozan Yılmaz tarafından hazırlanmış ve "Şu'ûrî Hasan Efendi, Lisânü'l-'Acem-Ferheng-i Şu'ûrî" ismiyle Türkiye Yazma Eserler Kurumu tarafından 2019 yılında basılmıştır.

⁴ Eser üzerine 2022 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Şerife Yerdemir tarafından "Hâlis İbrâhîm Efendi ve *Mecma'u'l-Emsâl*'i" isimli bir doktora tez çalışması yapılmıştır.

Eserde yazar, muharrir Çiçek Pazar Rüştüyesi Farsî Muallimi Sâfî olarak geçmektedir. 1308/1891 yılında İstanbul'da Kasbar Matbaasında basılmıştır. Eser, on altı sayfadır. Sâfî, bu eserinde Farsça birtakım ıstılahların ve kinayelerin anlamlarını, Türkçedeki karşılıklarını ve nadir de olsa Arapçada bunlara karşılık gelen örnekleri vermiştir. İfade bölümünde Sâfî'nin; "Lisânımızın bir rükni bulunan lisân-ı Fârsîniñ bir kısmı iştilâhât ve birtakım kinâyât teşkil eylemiştir. Bunlar bilinmedikçe o lisânın şivesi lâyıkiyle zabt olunmaz. Fârsîniñ iştilâhâtı câmi' kitâblar varsa da ekseri ğayr-ı maḥbû' olmasıyla anlardan istifâde-i 'umûmiye hâsıl değildir. (s.2)" ifadesinden anlaşıldığı üzere; Farsçayı Türkçenin bir rükni olarak görmüştür. İstilah ve kinaye kitaplarının çok olduğunu ama yazma olduğu için kullanımlarının zor olduğunu dile getirerek baskı hâlinde bir eserin öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştıracağını düşündüğünü ve bu amaçla kitabı yayıma hazırladığını ifade etmiştir. Bu kitapları bir seri hâlinde yayınlanmayı düşünmüştür. Sâfî, Farsçada yer alan deyim ve kinayelerin bilinmediği sürece o dilin tam olarak öğrenilemeyeceğini yine "İfade" bölümünde belirtmiştir. Sâfî, Farsça öğreniminde ve öğretiminde bu konunun eksikliğini fark ederek öğrenciler için daha kullanışlı olacağı düşüncesiyle bu eseri yazmaya başlamıştır. Ancak söz konusu yayın planının gerçekleştiğine dair bir kayda rastlanamamıştır.

Eserde her deyimın anlamı, kinayelerin kullanımı ve çoğunluğunun Türkçe karşılığı verilmiştir. Çok nadir Arapça karşılıkları da verilmiştir. Her deyim ya da kinaye için Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Sa'dî, Nizâmî, Zahîr-i Fâryâbî, Âfeti-i Helvâger, Kemâl-i İsmâ'il, Hilâlî, Hüsâmî, Mu'izzî gibi şairlerin şiirlerinden örnekler verilmiştir. Beyitler Türkçeye tercüme edilmemiştir. Eserde, 13 Farsça beyit, bir Türkçe şiir, 4 mısra ve bir rubaiye yer verilmiştir.

Eserde, harfu'l-elif başlığı altında 24 Farsça deyim ve kinayenin açıklaması verilmiştir.

Üsküdarlı Sâfî, genelde anlamını açıkladığı deyimın Türkçe ya da Arapça karşılığını "muvâfık, uygun" anlamına gelen "mülâyim" kelimesi ile vermiştir:

Āstîn ber-zed (استین بر زد): Yeñini şıgadı ma'nâ-yı lügavîsini hâvîdir. Bir işe mübâşeret için hazırlandı demekden kinayedir. Türkçede paçaları şıgadı ta'bîri bunun mülâyimidir. (s.3)

Āvâz-ı dühül ez-dûr şenîden hoş-est (آواز دهل از دور شنیدن خوشست): تسمع بالمعیدی خیر من ان (آواز دهل از دور شنیدن خوشست): Meşel-i 'Arabîsi bunuñ mülâyimi "davuluñ sesi uzakdan hoş gelir" meşel-i Türkîsi de tercümesidir. (s.6)

Kimi zaman deyim ya da kinayenin Türkçe karşılığını verirken ('aynıdır) ya da (mümâsil) ibarelerini kullanır:

Esb ü ferzîn nihed (اسب و فرزین نهد): Şaḥrânc taşlarından olan esb ile ferzîni çıkarır demekdir. Bir kimse âherine müsâ'ideli tavrandığı halde yine ğâlib olur dınecek maḥalde irâd olunur. Taş çıkarır ta'bîri Türkîsi bunuñ 'aynıdır. (s.3)

Ez-bārân ğürîhte vü be-zîr-i nâvdân âmed (از باران گریخت و به زیر نودان آمد): Yağmurdan kaçdı ḥalbuki oluk altına geldi demekdir.

Meşâ'ib-i küçükden kaçarken büyüğüne teşâdüf itdi dimeden kinâyedir. Yağmurdan kaçarken toluva tutuldu meşeline mümâsildir. (s.7)

Eserde bazı deyimlerin deyimleşme süreci de aktarılmıştır:

Ez-ġāv genc ḥāhed ü ez-māhî direm (از گاو گنج خواهد و از ماهی درم): Öküzden define balıktan aççe temennâ ider ma'nâsına olarak erbâb-ı hırs ḥaḥqında güzel bir ta'ndır. Mevridi şu yolda mervîdir. Behrâm-ı Ğür zamânında bir köylü çift sürer iken öküzünüñ ayağı bir çukura batmış. Köylü o maḥalli ḥafr itmekle bir define tezâhür iderek Behrâm'ın ḥazâin-i sâ'iresi miyânına alınmış aña "genc-i ġāv" nâmını virmişler imiş.

İşte *harîş ü hasîs* olan kimse bu *hikâyeyi* işitdiğinden her *öküzüñ ayağı* öyle bir *defineye* *işâbet* ider *tamâ* '-ı *hâmında* bulunur dimekdir. "ez-mâhî direm" *cüz*'-i *şânîsi* soñradan 'atfu 'ilâve olunmuşdur. (s.4)

Eserde yer alan bazı Farsça kelimelerin anlamları ve özel adlarla ilgili açıklamalar dipnotlarda verilmiştir. Bu yönüyle eser ders notları formatında görünmektedir.

Bazı deyimler için örnek şiir verilmemiştir. Sadece açıklama ile yetinilmiştir.

Sâfi, şahit gösterdiği şiirlerin kime ait oldukları hakkında bilgi verirken deyimlere verdiği anlamların kaynağını belirtmemiştir. Bu bakımdan neyi nereden aldığı ve kullandığı kaynakların çeşitliliği ya da oranı belli değildir.

Şîve-i Lisân-ı Fârsî

İfâde

Lisânımızñ bir rükni bulunan lisân-ı Fârsîniñ bir kısmı ıstılâhât ve bir takım kinâyât teşkil eylemişdir. Bunlar bilinmedikçe o lisânıñ şivesi lâyıķıyla zabt olunmaz.

Fârsîniñ ıstılâhâtı câmi' kitâblar varsa da ekseri ğayr-ı maṭbû' olmasıyla anlardan istifâde-i 'umûmiye ḥâsıl değildir.

Fârsiye merâkım olduğundan ıstılâhât-ı mezkûrâ bî-câmi' olan kutubuñ muntehâblarından Akşâ'l-Ereb nâm kitâbı muvaḳketen elde idinebilüp pek çok külfetle istinsâh idebilmiş idim.

Çekdiğim güçlüğüñ lezzetini bildiğimden tâlib olanlarıñ kolaylıkla zabt idebilmeleri için mezkûr kitâbı meahiz ittihâz iderek "Şîve-i Lisân-ı Fârsî" 'unvânıyla her ayda iki cüz'ü çıkarmak üzere ıstılâhât-ı mezkûrayı yazmağa şebt eyledim.

Her ıstılâhûñ ma'nâ-yı lügavîsi ve neden kinâyeye olduğunu ve ekseriniñ mevridiyle Türkçe mülâyimeti yazmağa ğayret ideceğim cihetle şüret-i istifâdede suhûlet olur zan iderim. Vuḳû'ı ṭabî'i bulunan ḥaṭî'atımızda bakılmaz ümîdindeyim ve mine'llâhî't-tevfîķ.

'Askeri teķâ'ud sandığı ketebesinden Çiçek Pazarı Rüşdiyesi Fârsî mu'allimi Üsküdarlı Sâfi.

Ḥarfı'l-Elif

Āstîn ber-zed (آستین بر زد): Yeñini şığadı ma'nâ-yı lügavîsini hâvidir. Bir işe mübâşiret için hazırlandı dimekten kinâyedir. Türkçede paçaları şığadı ta'bîri bunun mülâyimidir.

Hüsrev⁵:

چو سنبل تو سر از برگ یاسمین بر زد

غمت به ریختن خونم آستین بر زد

Çü sünbül-i tü ser ez-berg-i yâsemîn ber-zed
Ġamet be-rîḥten-i ḥünem āstîn ber-zed

"Yasemin yaprağının baş gösterdiği gibi senin zülfün görüldüğünde gamın kanımı dökmeye hazır vaziyettedir."

Ebrü zened (ابرو زند): Kaş oynadır ma'nâsınadır. Râzı olur ve işâret ider dimekten kinâyedir. Biz bu maḥalde göz ider ta'bîr-i Türkîsini kullanırız.

[Mevlânâ 'Ârifî]⁶:

⁵ Eserde Hüsrev aidiyeti ile kayıtlıdır, ancak beyit Zahîr-i Fâryâbî'ye aittir.

⁶ Eserde beytin sahibi belirtilmemiştir, ancak beyit *Ferheng-i Şu'ûrî*'de Mevlânâ 'Ârifî aidiyeti ile kayıtlıdır (Şu'ûrî, 1743, yp.17a). Mevlânâ 'Ârifî, Sultan Veled'in oğlu, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin torunudur. Asıl adı Ferîdûn lakabı Celâleddîn'dir. Farsça bir divanı vardır (Yazıcı, 1991, s. 363-364).

طبع تو به بخشیدن صد گنج گهر
ابرو زند و گره بر ابرو نزنند

Tab‘-ı tü be-bahşiden-i şad genc-i güher
Ebrü zened u girih ber-ebrü ne-zened

“Senin tabiatın yüzlerce inci hazinesini bağışladığında göz eder, kaş oynatmaz.”

Esb ü ferzîn nihed (اسب و فرزین نهد): Şatranc taşlarından olan esb ile ferzini çıkarır demekdir. Bir kimse âherine müsâ‘ideli tavrandığı halde yine gâlib olur dincecek maḥalde irâd olunur. Taş çıkarır ta‘bir-i Türkîsi bununı ‘aynıdır.

Sa‘dî⁷:

گدایی که بر شیر نر زین نهد
* ابو زید را اسب و فرزین نهد

Gedâyî ki ber-şîr-i ner zîn nihed
Ebü Zeyd-râ esb u ferzîn nihed

“O, öyle bir dilencidir ki erkek aslana eyer vurur, Ebuzeyd’e taş çıkarır.”

Ez-gāv genc ḥvāhed ve ez-māhî direm (از گاو گنج خواهد و از ماهی درم): Öküzden define balıktan aççe temennâ ider ma‘nāsına olarak erbāb-ı hürş hakkında güzel bir ta‘ndır. Mevrîdi şu yolda mervîdir. Behrām-ı Gūr⁸ zamânında bir köylü çift sürer iken öküzünün ayağı bir çukura batmış. Köylü o maḥalli ḥafr itmekle bir define tezâhür iderek Behrām’ın ḥazâin-i sâ‘iresi miyânına alınmış aña “genc-i gāv” nâmını virmişler imiş.

İşte ḥarîş ve ḥasîs olan kimse bu ḥikāyeyi işitdiğinden her öküzün ayağı öyle bir defineye işâbet ider tamâ‘-ı ḥāmında bulunur demekdir. “ez-māhî direm” cüz’-i şânîsi soñradan ‘atf u ‘ilâve olunmuşdur.

Nizâmî⁹:

کسی کو برد بر تر و خشک رنج
ز ماهی درم خواهد¹⁰ از گاو گنج

Kesî k’ü büred ber-ter u ḥuşk renc
Zi-māhî direm ḥvāhed ez-gāv genc

“Bir kimse çok eziyet çekerse, balıktan altın, öküzden de hazine ister.”

Mışra‘: Ey mest-i maḡrūr dizgini çek ma‘nāsını müfiddir. Şervetine maḡrūr olup da fuḡarayı taḥkîre ḳalkışan ḥod-bînlere tenbîh şadedinde tekellüm olunur. Türkçede öyle mütekebbirlere yalnız çek dizgini ta‘bir-i ḳadîmiyle ihtâr-ı keyfiyet eylediği şu beytden münfehimdir:

⁷ Şiraz’da dünyaya gelen Sa‘dî, 13 y.y. Fars edebiyatının en büyük şairlerindendir. Manzum ve mensur olmak üzere çok sayıda eseri vardır. *Güllistân ve Bûstân* onun en tanınmış eserlerindendir. Sa‘dî henüz hayatta iken büyük bir şöhret kazanmış, İran dışında yaşayan Emîr Hüsrev-i Dihlevî ve Hasan Dihlevî gibi çağdaşları gazellerinde onun üslubunu takip etmiştir (Çiçekler, 2008, s. 405-407).

* Müellifin notu: Ebu Zeyd Maḳâmât-ı Harîrî’yi meḳâlâniyle teşkil iden şaḥs-ı mevḥümüñ ismidir.

⁸ Müellifin notu: Behrām-ı Gūr şāhân-ı pîşin-i ‘Acem’den biriniñ ismi ve laḳabıdır. Behrām-ı Gūr: Sâsânî hükümdarı (ö. 438/1046). Arapça ve Farsça şiipleri olan Behrām-ı Gūr’un hayatı, av ve aşk maceraları pek çok mesnevi, menkıbe ve minyatüre konu olmuştur (Konukçu, 1992, s. 356).

⁹ Fars edebiyatında ḥamse türünün kurucusu bir şairdir. Felsefe, edebiyat, astronomi, tıp, geometri gibi alanlarda çalışmaları yapmış 12. yüzyıl şairi ve filozofudur. Onun günümüze kadar gelen tek eseri *Ḥamse*’sidir (Kantar, 2007, s. 183-185).

¹⁰ *Ḥamse-i Nizâmî*’de باده şeklinde yazılmıştır (Nizâmî, 2004, s. 732).

Esb-i nâz ile tîr-i 'uşşâkı itdiñ pâyımâl
Leşker gelen haţdır ve çek dizgini

Âb-ı men ez-û be-güşâd (آب من ازو بگشاد): Kısmetim andan açıldı dimekdir. Anıñ mu'avenetiyle nâ'il-i maşşud oldum maşâmında söylenir.

Zahîr¹¹:

هزار دامن گوهر نثارشان کردم
که هیچ کس شبهی در کنار من ننهاد
هزار بیت بگفتم که آب از او بچکید
که جز ز دیده دگر آبم از کسی نگشاد

Hezâr dâmen-i gevher-nişârişân kerdem
Ki hiç kes şebehî der-kenâr-i men ne-nihâd
Hezâr beyt be-güftem ki âb ez-u be-çekid
Ki cüz zi-dide diger âbem ez-kesi ne-güşâd

"Onlar için binlerce etek dolusu mücevher saçtım, ama hiç kimse yanıma kara bir taş koymadı. Ondān lütuf görebilmek için binlerce beyit söyledim, ancak gözümden gayrı kimseden muradım hâsil olmadı."

Âvâz-ı dühül ez-dür şeniden hoş-est (آواز دهل از دور شنیدن خوشست): تسمع بالمعیدی خیر من آن تراه
¹²(tesma'u bî'l-mua'yredi hayra min-ena terâhu) meşel-i 'Arabîsi bunuñ mülâyimi
"davuluñ sesi uzakdan hoş gelir" meşel-i Türkîsi de tercümesidir. Bâţinen zahmetle olan bir şeyiñ zâhîren âsân gözükdüğü ifâde tarzında söylenir.

Ez-bârân gürîhte vü be-zîr-i nâvdân âmed (از باران گریخت و به زیر ناودان آمد): Yağmurdan kaçdı halbuki oluğ altına geldi dimekdir.

Meşâ'ib-i küçükden kaçarken büyüğüne teşâdüf itdi dimedēn kinâyedir. Yağmurdan kaçarken toluya tutuldu meşeline mümâsildir.

Nizâmî:

کنون در خطرگاه جان آمدیم
ز باران سوی ناودان آمدیم

Künün der-hatrgâh-i cân âmedim
Zi-bârân süy-i nâvdân âmedim

"Şimdi can tehlikesine düştük, yağmurdan kaçarken doluya tutulduk."

Ez-mâst ki ber-mâst (از ماست که بر ماست): Bize olan şey yine bizdendir ma'nâsını müştēmildir. Muşâb olduğumuz şeyde gayrıñ şun'u medhali yokdur dinecek yerde çarb olunur. Türkçede kendimize kendimiz itdik ta'bîriniñ 'aynıdır. تذبیر نیست چون کنم خود کرده ام خود کرده را تذبیر نیست (çün künem hod kerde-em hod kerde-râ tedbir nîst) mışra'ıyla ma'nen müttefikdir.

Âb-rû âb-i cû nîst (آبرو آب جو نیست): Yüz suyu ırmağ suyu değildir ma'nâsını ifâde ider. Taleb-i hâcet için edâniye ser-furû itmek lâzım gelmez dimekden kinâyedir.

Ez-hîç vîrâne dūd ber-nâyed (از هیچ ویرانه دود بر ناید): Hiçbir vîrânedēn duman çıkmaz dimekdir. Tekebbür iden faķir da'vâ-yı 'irfân iden câhil hakkında çarb olunur.

Nizâmî:

¹¹ 12. yy. 'da yaşamış ve daha çok kasideleriyle tanınmış İranlı bir şairdir. Günümüzde Afganistan sınırları içinde kalan Cûzcân bölgesinde Belh şehri yakınlarındaki Fâryâb'da doğdu (Atalay, 2013, s. 87-88).

¹² Damra'yı duymak, görmekten daha hayırlıdır.

مثل زد در این آنکه فرزانه بود
که برناید از هیچ ویرانه دود

Meşel zed der-în ānki ferzâne bûd
Ki ber-nāyed ez-hiç vîrâne dūd

“Akıllı olduğuna dair hikâye anlattı. Ama hiçbir viraneden duman çıkmaz.”

Āsiyā-yi tehî gerdāned (آسیای تهی گرداند): Boş değirmen çevirir dimekdir. ‘Abeşle uğraşır denilecek yerde söylenir.

Hüsrev¹³:

چون که من در دلت نمی گردم¹⁴
آسیای تهی چه گردانم

Çün ki men der-dilet ne-mî gerdem
Āsiyā-yi tehi çi gerdānem

“Ben senin yüreğine ulaşamadığım sürece, boşa kürek çeviririm.”

Āhen-i serd kûbed soğuk temür döger meşel-i Türkîsi ma'nāsına olarak āsiyā-yi tehî gerdāned meşel-i ‘Acemîsi ile bir maħalde çarb olunur.

Āfitāb-ı yetīm-küş (آفتابِ یتیم کش): Yetimi helâk iden güneş dimekdir. Kış güneşinden kinâyedir. Zîrâ fakîr ve yetim ısınmak fikriyle kış güneşine karşı otururlar ve sonra hastalığa dūçâr olurlar. ‘Arablarda شمس الشتاء ممرضة¹⁵ (şemsu’ş-şitâi mumariduh)sözü meşhur imiş.

Āş-ı ū-rā h̄vāhem pūht (آش او را خواهم پخت): Anın yemeğini pişireceğim dimekdir. Anın işini teshîl ve rû’yet edeceğim dimekten kinâyedir.

Āfetî-i Helvāger:

گفت آن شوخ که آش ترا خواهم پخت
پخت آشی که چنان آش نخوردم دیگر

Güft ân şūh ki āş-ı tü-rā h̄vāhem pūht
Pūht aşî ki çünân āş ne-ħordem dîger

“O dilber senin aşını pişireceğim dedi. Öyle bir pişirdi ki böyle bir yemek yememiştim (böyle işim görülmemişti).”

Āb-şināsān-ı kār (آب شناسان کار): İşin künhünü tanıyanlar dimekdir. Kavā'id ve kavānîne ziyāde vākıf olanlardan kinâyedir.

Āb-ı hıızr (آب خضر): ‘İlm-i ledünniden kinâyedir.

Āteş-i behār (آتش بهار): Revnağ bahardan kinâyedir.

Mısrâ: ‘الولد سر ابیه¹⁶ (el-wald ser abiyeh) (ez-mār çi zāyed be-cüz ez-mār-beççe) Yılandan yılan yavrusundan başka ne toğar dimekdir. Biz bu maħalde veledu sırrı ebîh)-

¹³ Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Hindistan’da yaşayan Türk asıllı şair, tarihçi ve mutasavvıftır. Türkçe, Arapça ve Farsçanın yanı sıra Hint dili ve edebiyatını da çok iyi bilmesi şöhretini daha da yaygınlaştırmıştır. Nazım ve nesir alanında Farsça birçok eseri vardır (Kurtuluş, 1995, s. 135-137).

¹⁴ *Dîvân-ı Emîr Hüsrev-i Dihlevî*’de bu mısra şöyle dir: چون جوی در دلت نمی گردد: (Emîr Hüsrev-i Dihlevî, 1982, s. 449).

¹⁵ Kış güneşi hasta eder.

¹⁶ Oğlan babasının sırrıdır.

Mıṣra‘: آزموده آزمودن بس پشیمانی دهد: (āzmūde āzmūden bes peşimānī dehed) Tecrübe olunan şeyi tecrübe itmek nedāmet virir. Bunuñ ‘aynı olan من جرب المجرب حلت به الندامة¹⁷ (men cerrebe‘l mucerreb ḥallet bi-hi‘n-nedāmeḥi) meşel-i ‘Arabîsi bizce daḥi müsta‘meldir.

طاقتم بر بار محنت آزمودی پیش ازین

آزموده آزمودن بس پشیمانی دهد¹⁸

Tākatem ber-bār-ı miḥnet āzmūdī piş ez-in

Āzmūde āzmūden bes peşimānī dehed

“Bundan önce gücümü gam yüküyle tecrübe etmiştin. Denenmiş tekrar denemek pişmanlık verir.”

Āb der-dehāneş āmed (آب در دهانش آمد): Ağzı sulandı dimekdir. Gayet imrendi denilecek mevki‘de teveffüh olunur ve o şuya āb-ı ḥasret dirler.

Kemāl-i İsmā‘il¹⁹:

چو دید طلعت خصم ترش لقای ترا

نیام تیغ ترا آب در دهان آمد

Çü dîd ṭal‘at-ı ḥaşm-ı turuş-likā-yı tü-rā

Niyām-ı tiğ-i tü-rā āb der-dehān āmed

“Senin ekşi suratlı düşmanının yüzünü görünce kılıcının kınının ağzı sulandı.”

Hilālî²⁰:

در دهان غنچه از لعل تو آب حسرتست

لیک²¹ پندارند مردم قطره شبیم در او

Der-dehān-ı gönçe ez-la‘l-i tü āb-ı ḥasret-est

Lik pindārend merdüm kaṭre-i şebnem der-ū

“Goncanın ağzı senin lal dudağının hasretiyle sulandı, lâkin halk o suyu çiy tanesi zannediyor.”

Āb şüd (آب شد): Şu kesildi dimekdir. Hiçābından eridi dimekten kināyedir.

Mîr Hüsrev:

تا گل از شرم رویت آب شود

یک زمان بر فگن²² ز چهره نقاب

Tā gül ez-şerm-i rüyet āb şevved

Yek zemān ber-figen zi-çehre niḳāb

“Bir an yüzündeki örtüyü kaldırırsan; gül, yüzünden utandıḡı için erir.”

Āgeft (آگفت): Renc u belā dimekdir.

¹⁷ Denenmiş tekrar deneyen pişman olur.

¹⁸ Bu beyit *Ferheng-i Şu‘ûrî*’de Hüsâmî’ye nisbet edilmiştir (Şu‘ûrî, 1743, yp. 18b)

¹⁹ 568/1173’de İsfahan’da doğdu. Büyük Selçuklular ve Hârizmşahlar’ın son dönem kaside şairleri arasında yer alan şair, Irak üslûbunun öncülerindendir (Karaismailoğlu, 2022, s. 233).

²⁰ Hilâlî-i Çağatâyî, Kuzeydoğu İran’daki Esterâbâd şehrinde doğdu. Gençliğinde Herat’a giderek Ali Şîr Nevâî’nin himayesine girdi ve onun meclisinde yetişti. *Divân’ı, Şâh u Dervîş ve Sifâtü’l-Âşıkîn* isimli mesnevileri vardır (Sevgi, 1998, s. 21-22).

²¹ *Divân-ı Hilâlî-i Çağatâyî*’de این که şeklinde (Hilâlî-i Çağatâyî, 1989, s. 165).

²² Eserde دور کن şeklinde, ancak vezin aksadıḡı için *Divân*’daki şekli esas alınmıştır (Emîr Hüsrev-i Dihlevî, 1982, s. 40).

Şah Sencer bir gün gūy-bāzlık²³ iderken atdan düşmüş ve ma‘iyetinde bulunan şu‘arādan üstād Mu‘izzī irticalen şu rubā‘iyi söylemiş:

شاهها ادبی کن فلک بد خو را
آگفت²⁴ رسانید رخ نیکو را
گر گوی گنه²⁵ کرد به چوگانش بز
ور اسب خطا کرد به من بخش او را

Şāhā edebī kūn felek-i bed-ḥū-rā
Āgeft resānid ruḥ-ı nīkū-rā
Ger gūy güneh kerd be-çevgāneş be-zen
Ver esb-i ḥaṭā kerd be-men bahş ū-rā

“Ey padişah dinle! İyi huylunun yanağına bela ulaştırırsa kötü huylu feleği falakaya yatır. Eğer top hata yaparsa çevganıyla vur. Eğer atın hata yaparsa onu bana bağışla.”

Bunuñ üzerine Şah Sencer atı Mu‘izzī’ye bağışlamış imiş.

Āfitāb-perest (آفتاب پرست): Güneşe tapan dimekdir. Harbā ıtlāk olunan hayvandan kināyedir. Zirā o hayvan güneşi arar ve aña bakar imiş.

Āb-ı mürgān (آب مرغان): Kūhistān²⁶’da bir şuyuñ ismidir. Çekirge def‘i için isti‘māl iderler imiş.

Eşk-i şīrīn (اشک شیرین): Giryeye-i şādīden kināyedir. Sevinç ağlaması ta‘bir olunur.

Āvīz kon (آویز کن): Aşılıcı şarkındılık idici dimekdir. Herkese sarılıp bir şey talep iden cerrārinden kināyedir. O gibilere Türkçemizde daḥi aşıldıkça aşılır deriz.

Āb-süvār (آب سوار): Suyu binenler dimekdir. Şuyuñ üzerinde zāhir olan kabarcıklardan kināyedir. ‘Arabisi ḥabābdır ki lisān-ı edeb-i Türkīde keşirü’l-isti‘māldir.

Sonuç

Askeri Tekāüd Sandığı ketebesinden Çiçek Pazarı Rüştıyesi Fārsī mu‘allimi Üsküdarlı Sāfi tarafından 1308/1891 yılında kaleme alınan *Şīve-i Lisān-ı Fārsī’de* harfu’l-elif başlığı altında 24 Farsça deyim ve kinayenin açıklaması verilmiştir. Eserin tamamlanamadığı anlaşılmaktadır, çünkü harfu’l-elif’ten sonra eser devam ettirilmemiştir.

Farsça muallimi olarak dil öğretiminde deyim ve kinayelerin önemini anlayan Sāfi, bir dilin deyim ve kinayelerinin bilinmediği sürece o dilin tam anlamıyla öğrenilemeyeceğini ifade etmiştir. Eser, Farsça öğretiminde kolaylık sağlaması açısından matbu halde basılmıştır. Eserde her deyim anlamı, neden kinaye olduğu ve çoğunluğunun Türkçe karşılığı verilmiştir. Çok nadir de olsa deyim ya da kinayenin Arapçası verilmiştir. Türkçe ya da Arapça karşılıkları verilirken “mülāyim”, “aynıdır” ya da “mümāsıl” ifadeleri kullanılmıştır. Çoğunlukla Farsça deyim veya kinayenin kullanımına örnek vermek için eserde biri Türkçe, 13’ü Farsça beyit, 4 mısra ve bir rubai şahid gösterilmiştir. Deyim veya kinayeler için Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Sa‘dî, Nizâmî, Zahîr-i Fâryâb, Āfetî-i Helvâger, Kemâl-i İsmâ‘il, Hilâlî, Hüsâmî, Mu‘izzî gibi şairlerin şiirlerinden örnekler verilmiştir. Bu beyitlerin tercümelere verilmemiştir. Genelde beyitten önce şiirin sahibinin adı belirtilmiştir.

²³ Müellifin notu: Gūy yuvarladıkları top çevgān. Anı yuvarlamağa mahşūs eğri bir ağaçtır ve bu bir nev’ oyundur.

²⁴ *Dīvān-ı Emîr Mu‘izzî’de* چشم گر şeklinde (Mu‘izzî, 1939, s. 713).

²⁵ *Dīvān-ı Emîr Mu‘izzî’de* خطا şeklinde (Mu‘izzî, 1939, s. 713).

²⁶ Müellifin notu: “Kūhistān” bir yerin ismidir.

Müellif, eserde geçen özel adları ve yer isimlerini dipnotlarda açıklamıştır.

Kaynakça

- Açıkgöz, N. (1988). Riyâzî'nin Düstûru'l-'Amel'i ve Ansiklopedik Önemi. *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 2(2), 1-17.
- Aksoy, Ö. A. (1994). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (9. Baskı). İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Atalay, M. (2013). Zahîr-i Fâryâbî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 44, s. 87-88). İstanbul: TDV Yayınları.
- Çiçekler, M. (2008). Sa'dî-i Şîrâzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 35, s. 405-407). İstanbul: TDV Yayınları.
- Elçin, Ş. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş* (8. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Emir Hüsrev Dihlevî (1982). *Dîvân-ı Kâmil-i Emîr Hüsrev Dihlevî* (haz. M. Derviş). Tahran: Çâphâne-i Sâzmân-ı İntişârât-ı Câvîdân.
- Erkal, A. (2008). Üsküdarlı Sâfi ve 'Şî'r-i Sâfi İsimli Eseri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, 99-119.
- Eyüboğlu, E. K. (1973). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler (Atasözleri)* (Cilt I). İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii.
- Eyüboğlu, E. K. (1975). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler (Deyimler-Tabirler)* (Cilt II). İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii.
- Hilâlî-i Cagatâyî, Bedru'ddîn (1989). *Divân-ı Hilâlî-i Cagatâyî* (haz. Sa'id Nefisi). Tahran: Ketâbhâne-i Senâ'î.
- Kaçalin, M. S. (1994). Divânü Lügâtî't-Türk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 9, s. 446-449). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kanar, M. (2007). Nizâmî-i Gencevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 33, s. 183-185). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karaismailoğlu, A. (2022). Kemâleddîn-i İsfahânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 25, s. 233). Ankara: TDV Yayınları.
- Konukçu, E. (1992). Behrâm-ı Gür. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 5, s. 356). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kurtuluş, R. (1995). Emîr Hüsrev-i Dihlevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 11, s. 135-137). İstanbul: TDV Yayınları.
- Muallim Nâci (2002). *Arap Edebiyatında Deyimler ve Atasözleri Sânihâtü'l-Arab* (haz. Ömer Hakan Özalp). İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınevi.
- Mu'izzî, Emîru's-Şu'arâ-yı Muhammed b. 'Abdu'l-Melik Nişâbûrî (1939). *Dîvân-ı Emîru's-Şu'arâ-yı Muhammed b. 'Abdu'l-Melik Nişâbûrî Mutehâllîş be-Mu'izzî* (haz. 'Abbas İkbâl). Tahran: Kitâb-Furûşî-i İslâmiyye.
- Nizâmî-i Gencevî (2004). *Hamse-i Nizâmî* (haz. Sâmiye Basîr Mujdehî). Tahran: İntişârât-ı Dûstân.

- Olgun, İ. (1972). Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 20, 153-172.
- Öz, Y. (2010). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler* (1. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öz, Y. (2015). Anadolu'da Yazılmış Farsça-Türkçe Sözlükler ve Bazı Şerhler Üzerine Değerlendirmeler. [ed. Hicabi Kırlangıç; Şerife Yerdemir]. *Tarihte Ortak Şahsiyetlerin Etkileri ve Günümüze Yansımaları*. (s. 187-221). Ankara: TTK Yayınları.
- Sevgi, H. A. (1998). Hilâlî-i Çağatâyî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 18, s. 21-22). İstanbul: TDV Yayınları.
- Şu'ûrî, Hasan bin 'Abdullah el-Halebî (1743). *Lisânu'l-'Acem-Ferheng-i Şu'ûrî* (Cilt 1-2). Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, 4108-4109, 918 vr.
- Yavuzarslan, P. (2004). Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si. *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 185-202.
- Yazıcı, T. (1991). Ârif Çelebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 3, s. 363-364). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yerdemir, F. ve Aydemir, Y. (2021). Üsküdarlı Sâfî'nin Tercümân-ı Hakikat ve Saadet Gazetelerindeki Şiirleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1582-1600.
- Yıldız, A. (2013). *Üsküdarlı Safî Hayatı-Şiirleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.